

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

1. Права лісокористування: поняття та види

Ліси України є її національним багатством. Право лісокористування є складовою частиною права природокористування, тому йому притаманні всі загальні риси останнього. Разом з тим право лісокористування має певні особливості, що обумовлено формами власності на ліси, їх правовим режимом, значимістю лісів у виконанні екологічних, економічних, культурно-оздоровчих та інших функцій.

Право лісокористування слід розглядати в двох аспектах – як об'єктивне і як суб'єктивне право. Об'єктивне право лісокористування – це сукупність правових норм, які регулюють порядок і умови раціонального використання і відтворення лісів, їх охорони і захисту, підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин у зазначеній галузі. Суб'єктивне право лісокористування слід розуміти як встановлену і гарантовану законом можливість конкретних суб'єктів на безпосередню експлуатацію лісів з метою задоволення потреб у лісових ресурсах, добування їх корисних властивостей.

Для характеристики права лісокористування важливе значення має визначення таких понять, як «ліс», «лісова ділянка», «лісові ресурси» і «лісовий фонд». Лісовий кодекс (ЛК) України від 21 січня 1994 р. у редакції від 8 лютого 2006 р. визначає «ліс» як тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємозв'язані в своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище (ст. 1 ЛК України). Ліси є національним багатством і за своїм призначенням та місцезонашуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Ліси мають такі біологічні та екологічні ознаки. Біологічні – це 1) унікальне природне явище, що є складовою поняття рослинний світ; 2) вони є відтворювальним природним ресурсом, а процес відтворення пов'язаний із значним строком вирощування (кілька десятиліть); 3) це середовище існування диких тварин у всьому їх видовому і популяційному різноманітті; 4) вони підтримують й забезпечують гідрологічний режим рік; 5) запобігають ерозії та забрудненню ґрунтів; 6) є регулятором кислотного балансу в атмосфері; 7) допомагають у створенні необхідних сприятливих умов життя на Землі тощо. Екологічні ознаки мають прояв тому, що ліси виконують кліматорегулюючі, середовищезахисні, ґрунтозахисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні та інші екологічні функції.

Лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до цього Кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті ліською рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті ліською рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісгосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих ліською рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами.

Лісовий фонд – поняття значно ширше від поняття лісу. У ЛК України (ст. 4) воно визначається таким чином: «До лісового фонду України належать лісові ділянки, у тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га». Таким чином, поняття «лісовий фонд» включає не тільки ліси, але і захисні насадження певної площі.

Поняття «лісові ресурси» також істотно відрізняються від понять «ліс» і «лісовий фонд». Лісовими ресурсами є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються в процесі формування лісових природних комплексів (ст. 6 ЛК України). До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів

зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

У Лісовому кодексі України визначено, що суб'єктами лісових відносин є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, юридичні особи і громадяни, які діють відповідно до Конституції і законів України.

===== 2. Використання лісових ресурсів та їх правове забезпечення

Використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання.

Громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених ЛК України та іншими законодавчими актами України. Максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо встановлюються органами виконавчої влади відповідно до ЛК України за поданням органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, погодженим з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями. У разі прийняття рішення про встановлення максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Громадяни під час здійснення загаль-

ного використання лісових ресурсів зобов'язані виконувати вимоги пожежної безпеки в лісах, користуватися лісовими ресурсами способами і в обсягах, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів, не погіршують санітарного стану лісів.

У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів: 1) заготівля деревини; 2) заготівля другорядних лісових матеріалів; 3) побічні лісові користування; 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання лісових ресурсів. Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети. Порядок та умови здійснення спеціального використання лісових ресурсів встановлюються постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. «Про регулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів».

Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється на лісових ділянках, які виділяються для цієї мети, без надання земельних ділянок.

Лісова ділянка може бути виділена одному або кільком тимчасовим лісокористувачам для різних видів використання лісових ресурсів.

Спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, є платним.

Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів встановлюється Податковим кодексом України.

Землі, що були порушені під час використання лісових ресурсів, приводяться відповідно до вимог законодавства винними в цьому особами за їх рахунок до стану, придатного для використання за призначенням.

3. Правова характеристика лісового сервіту

Лісовий сервітут – право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою.

Громадяни мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом.

Права власників лісів або лісокористувачів можуть бути обмежені на користь інших заінтересованих осіб на підставі закону, договорів, заповіту або за рішенням суду. Установлення лісового сервітуту не веде до позбавлення власника земельної лісової ділянки, щодо якої встановлений лісовий сервітут, права володіння, користування та розпоряджання нею, а користувача – володіння та користування. Лісовий сервітут здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника лісів або користувача земельної лісової ділянки, щодо якої він установлений.

Положення Цивільного та Земельного кодексів України застосовуються до лісових сервітутів у частині, що не суперечить вимогам ЛК України.

==== 4. Правове регулювання заготівлі деревини

Заготівля деревини під час рубок головного користування є одним із найпоширеніших видів спеціального використання лісових ресурсів. Порядок його здійснення урегульований постановами Кабінету Міністрів України: від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» (а саме: «Порядок спеціального використання лісових ресурсів», «Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів»), від 22 жовтня 2008 р. № 929 «Правила рубок головного користування в гірських лісах Карпат», від 12 травня 2007 р. № 724 «Правила поліпшення якісного складу лісів», від 27 липня 1995 р. № 555 «Про затвердження Санітарних правил в лісах України»; наказом Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364 «Правила рубок головного користування» та ін.

Заготівля деревини здійснюється відповідно до системи норм і вимог щодо здійснення рубок, в основу яких покладено дотримання принципів безперервного, невиснажливого і раціонального використання лісових ресурсів, збереження умов відтворення високопродуктивних стійких насаджень, їх екологічних та інших корисних властивостей.

Заготівля деревини здійснюється при використанні лісових ресурсів у порядку рубок головного користування, що проводяться в стиглих і перестійних деревостанах.

Для заготівлі деревини під час рубок головного користування в першу чергу призначаються пошкоджені, ті, що усихають, інші деревостани, що потребують термінової рубки за своїм станом, і деревостани, які вийшли з підсочування.

Залежно від категорій лісів, природних лісорослинних умов, біологічних особливостей деревних порід та інших особливостей застосовуються такі системи рубок головного користування: а) суцільні – рубки, під час яких весь деревостан вирубується повністю, за винятком насінників, життєздатного підросту і молодняку, цінних і рідкісних видів дерев та чагарників, що підлягають збереженню відповідно до Порядку спеціального використання лісових ресурсів; б) поступові – рубки, під час яких передбачається видалення деревостану за кілька прийомів; або в) вибіркові – рубки, під час яких періодично вирубується частина дерев, що є перестійними і стиглими, а лісова ділянка залишається постійно вкритою лісовою рослинністю; г) комбіновані рубки – несучільні рубки, під час яких поєднуються елементи різних систем поступових і вибіркових рубок.

Деревина заготовляється також під час здійснення лісогосподарських заходів, не пов'язаних з використанням лісових ресурсів (поліпшення якісного складу лісів), та під час проведення інших заходів (розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо).

Під час проведення заготівлі деревини не дозволяються вирубування та пошкодження: цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України; насінників і плюсових дерев.

У виняткових випадках вирубування насінників і плюсових дерев може бути здійснене з дозволу органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, а в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду – в установленому порядку з дозволу органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Вирубання дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, здійснюється в установленому порядку лише з дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Заготівля деревини в порядку проведення рубок головного користування, а також інших рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства, проводиться власниками лісів і постійними лісокористувачами, яким у встановленому порядку надано це право.

Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється.

У разі здійснення будівельних та інших робіт на лісових ділянках заготівля деревини проводиться тими громадянами та юридичними особами, яким надано земельні ділянки для таких цілей, якщо в рішенні про надання земельної ділянки не передбачено інше.

Крім того, можуть бути застосовані і такі види, як рубки догляду, санітарні, лісовідводні, переформування, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні.

Особливий порядок заготівлі деревини встановлено щодо гірських лісів Карпат, які здійснюються на основі екосистемного підходу та принципів наближеного до природи ведення лісового господарства.

5. Правове регулювання заготівлі другорядних лісових матеріалів

Визначається Законом України «Про рослинний світ», ЛК України, постановами Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» й від 23 квітня 1996 р. № 449 «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» та ін.

У лісах без заподіяння їм шкоди може здійснюватися заготівля другорядних лісових матеріалів: живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків. Нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства може бути передбачено заготівлю інших другорядних лісових матеріалів.

Заготівля живиці здійснюється шляхом підсочування у стиглих хвойних деревостанах, які після закінчення строків підсочування вирубуються, а також у пристигаючих деревостанах, які до часу закінчення підсочування підлягатимуть вирубуванню. Лісові ділянки для заготівлі живиці визначаються відповідно до матеріалів лісовпорядкування та планів рубок головного користування. Роботи, пов'язані із здійсненням заготівлі живиці, повинні бути завершені не пізніше 1 листопада року закінчення підсочування. У разі погіршення санітарного стану деревостанів заготівля живиці припиняється достроково. Пні дерев заготовляються для отримання осмолу та дров. Забороняється заготівля пнів у смузі завширшки 50 метрів уздовж водотоків. Луб заготовляється в період інтенсивного руху соків (квітень-травень) шляхом знімання кори з дерев, призначених для рубки у поточному році. Кора деревних порід (дуба, крушини, калини, ялини тощо) заготовляється з метою отримання лікарської сировини, а також технічної сировини для виробництва дьогтю.

Кора для виробництва дьогтю заготовляється з дерев берези, призначених для рубки в найближчі два роки, або із зрубаних і вітровальних дерев протягом року. До деревної зелені належать дрібні пагони і гілки дерев, підліску, підросту та цілі дерева, що заготовляються з метою приготування корму для тварин, а також задоволення технічних, ритуальних та інших потреб. Цілі дерева заготовляються (викопуються) для садіння на землях інших категорій.

Заготівлю деревної зелені здійснюють на спеціально визначених лісових ділянках або суміщають з проведенням рубок.

Ліміт використання лісових ресурсів при заготівлі другорядних лісових матеріалів встановлюється відповідними органами виконавчої влади за поданням органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, погодженим з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями. У разі прийняття рішення про встановлення ліміту використання лісових ресурсів при заготівлі другорядних лісових матеріалів обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується централь-

ним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

6. Правове регулювання здійснення побічних лісових користувань

Визначається Законом України «Про рослинний світ», ЛК України, постановами Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» й від 23 квітня 1996 р. № 449 «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» та ін.

До побічних лісових користувань належать: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету. Нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства можуть бути передбачені й інші види побічних лісових користувань.

Побічні лісові користування повинні здійснюватися без заподіяння шкоди лісу.

Для сінокосіння можуть використовуватися незалісені зруби, галлявини та інші не вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки, на яких не очікується природне відновлення лісів.

В окремих випадках, коли це не завдає шкоди лісовій рослинності, для заготівлі сіна використовуються зріджені деревостани, міжряддя лісових культур та плантацій.

У разі наявності у травостої видів рослин, віднесених до Червоної книги України, період заготівлі сіна визначається за погодженням з обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим.

Випасання худоби, крім кіз, дозволяється на вкритих і не вкритих лісовою рослинністю ділянках, якщо це не завдає шкоди лісу. У лісах природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення випасання худоби може здійснюватися лише за умови, що це не суперечить їх цільовому призначенню.

Ділянки для розміщення вуликів і пасік з метою раціонального використання медоносів лісу і лучного різнотрав'я виділяються переважно на узліссях, галявинах та інших не вкритих лісовою рослинністю ділянках. Місця розміщення вуликів і пасік визначають власники лісів або постійні лісокористувачі з урахуванням умов ведення лісового господарства та використання інших видів лісових ресурсів. Розміщення пасік у місцях масового відпочинку людей забороняється.

Заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин здійснюється способами, що виключають виснаження їх ресурсів.

Заготівля лісових продуктів для отримання харчової та лікарської сировини в лісах, де заходи боротьби із шкідниками та хворобами здійснювалися з використанням хімічних засобів, лісах, розташованих у смугах відведення автомобільних доріг або в зонах впливу хімічного та промислового виробництва, здійснюється з дотриманням відповідних санітарних норм і правил.

Збирання рослин (їх частин) і грибів, занесених до Червоної книги України, забороняється.

Збирання лісової підстилки допускається в окремих випадках в експлуатаційних лісах на ділянках, що визначаються власниками лісів або постійними лісокористувачами. Збирання лісової підстилки забороняється на лісових ділянках, розташованих у бідних лісорослинних умовах, на ділянках з ерозійними процесами та в місцях масового розмноження грибів.

Заготівля очерету здійснюється з урахуванням збереження сприятливих умов для життя диких тварин і птахів, інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища.

Обсяги щорічного здійснення побічних лісових користувань визначаються для кожного власника лісів або постійного лісокористувача під час лісовпорядкування або спеціальних обстежень.

Ліміт використання лісових ресурсів при здійсненні побічних лісових користувань встановлюється органами виконавчої влади відповідно до ЛК України за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, а на території Автономної Республіки Крим – органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства, погодженим з обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної

Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища. У разі прийняття рішення про встановлення ліміту використання лісових ресурсів при здійсненні побічних лісових користувань обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями таке рішення погоджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища.

7. Правове регулювання використання корисних властивостей лісів

Визначається Законом України «Про рослинний світ», ЛК України, постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» і наказом Мінагрополітики України від 14 серпня 2012 р. № 502 «Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів» та ін.

Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт здійснюється з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища та природних ландшафтів, з дотриманням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог.

Використання корисних властивостей лісів може бути тимчасово зупинене у разі високої пожежної небезпеки, незадовільного стану лісів внаслідок ущільнення ґрунту їх відвідувачами, виникнення вогнищ шкідників і хвороб лісу та інших факторів, що призводять до ослаблення природних функцій лісів.

У разі погіршення стану насаджень лісокористувачами з'ясовуються причини погіршення, вживаються заходи до зняття або зниження рівня рекреаційного навантаження, а також до усунення причин такого погіршення та регулювання інтенсивності відвідування.

Виділення лісових ділянок для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей здійснюється з урахуванням схем районного планування, генеральних планів розвитку населених пунктів, програм розвитку лісового господарства

Автономної Республіки Крим, областей, а також матеріалів лісовпорядкування.

Використання корисних властивостей лісів може здійснюватись у порядку загального та спеціального використання.

У порядку загального використання корисних властивостей лісів громадяни мають право вільно, безоплатно та без видачі спеціального дозволу на використання лісових ресурсів перебувати у лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника – у лісах приватної власності. Використання корисних властивостей лісів здійснюється громадянами з метою задоволення власних культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних та туристичних цілей.

Використання корисних властивостей лісів у порядку спеціального використання поділяється на постійне або тимчасове та здійснюється постійними або тимчасовими лісокористувачами, власниками лісів. Тимчасове користування може бути довгостроковим та короткостроковим.

Використання корисних властивостей лісів на умовах довгострокового тимчасового користування здійснюється на підставі договору довгострокового тимчасового користування лісами, який укладається між постійним лісокористувачем або власником лісів, з одного боку, та тимчасовим лісокористувачем, з другого боку, після прийняття рішення відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Використання корисних властивостей лісів на умовах короткострокового тимчасового користування здійснюється на підставі лісового квитка, який видається тимчасовому лісокористувачу в установленому порядку постійним лісокористувачем або власником лісів.

У порядку спеціального використання корисні властивості лісів можуть використовуватись постійними та тимчасовими лісокористувачами, власниками лісів.

Використання корисних властивостей лісів на праві загального та спеціального використання може бути тимчасово зупинено або обмежено у випадках незадовільного стану лісової ділянки внаслідок перевищення норм антропогенного навантаження та під час проведення заходів боротьби зі шкідниками.

Спорудження тимчасових будівель і споруд, у тому числі лінійного типу, необхідних для ведення господарської діяльності, здійсню-

ється за погодженням з постійними лісокористувачами (власниками лісів). У випадку погіршення стану насаджень на виділених лісових ділянках розглядаються причини зміни їхнього стану, вживаються заходи щодо зняття або зниження рекреаційного навантаження та регулювання інтенсивності відвідування. Тимчасові лісокористувачі повинні забезпечити належне використання лісових ділянок, виділених для використання корисних властивостей лісів.

Припинення права використання корисних властивостей лісів на умовах короткострокового тимчасового користування лісами здійснюється постійним лісокористувачем (власником лісів) в установленому законодавством порядку шляхом анулювання лісового квитка.

Здійснення благоустрою в закріплених зонах відпочинку допускається тільки відповідно до затверджених проектів благоустрою. Огляд місць використання корисних властивостей лісів здійснюється постійним лісокористувачем або власником лісів відповідно до Порядку спеціального використання лісових ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761.

8. Правові заходи по відтворенню лісів

Особливості правового регулювання щодо відтворення лісів визначені у постанові Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 р. № 303 «Про затвердження Правил відтворення лісів». Ці Правила регулюють відносини щодо відтворення лісів, спрямованих на створення високопродуктивних та з високими захисними властивостями деревостанів шляхом розроблення і проведення комплексу лісівничих та агротехнічних заходів.

Відтворення лісів здійснюється шляхом їх відновлення та лісоорозведення. Відтворення лісів здійснюється з метою: 1) досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; 2) підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; 3) поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості.

Відтворення лісів здійснюється постійними лісокористувачами і власниками лісів на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища, рідколісся, насадження, що загинули, тощо), шляхом відновлення, а на землях, що раніше не були зайняті лісом, насамперед непридатних для використання в сільському господарстві або виділених для створення захисних лісових насаджень лінійного типу – лісорозведення.

Відновлення лісів проводиться способами, що забезпечують створення високопродуктивних лісів з господарсько цінних деревних і чагарникових порід. Лісорозведення проводиться способами, що забезпечують створення продуктивних деревостанів з високими захисними властивостями.

Облік та оцінка якості робіт, пов'язаних з відтворенням лісів, проводиться постійними лісокористувачами і власниками лісів на основі матеріалів проектування, технічного приймання робіт із створення лісових культур, технічного приймання природного поновлення, інвентаризації лісових культур, атестації незімкнених лісових культур тощо.

9. Правові заходи щодо охорони та захисту лісів

Організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб.

Власники лісів і постійні лісокористувачі зобов'язані розробляти та проводити в установлений строк комплекс протипожежних та інших заходів, спрямованих на збереження, охорону та захист лісів. Перелік протипожежних та інших заходів, вимоги щодо складання планів цих заходів визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства, органами місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Захист лісів від шкідників і хвороб забезпечується шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення

осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації і ліквідації.

Охорона і захист лісів може здійснюватись із застосуванням авіації. Зона авіаційної охорони і захисту лісів визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства з урахуванням замовлень власників лісів і постійних лісокористувачів.

Забезпечення охорони і захисту лісів покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства та органи місцевого самоврядування, власників лісів і постійних лісокористувачів відповідно до ЛК України.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень, визначених ЛК України, можуть установлювати заборону або обмеження на відвідування лісів населенням, а також проведення певних видів робіт на окремих лісових ділянках на період пожежної небезпеки та під час проведення заходів боротьби зі шкідниками.

==== 10. Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства

Під порушенням лісового законодавства слід розуміти протиправну дію або бездіяльність, яка заподіює шкоду лісам або земельним лісовим ділянкам, або не заподіює такої шкоди, але спрямована проти встановленого порядку користування лісами або земельними лісовими ділянками, і передбачає юридичну відповідальність винної в цьому особи.

Перелік порушень лісового законодавства міститься в ст. 105 ЛК України. Порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність і завжди зв'язано із завданням шкоди лісовим екосистемам. Тому лісове законодавство передбачає, що підприємства, установи, організації і громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну лісу в результаті порушення лісового законодавства, у розмірах і порядку, визначеному законодавством України (ст. 107 ЛК України).

Шкода, заподіяна порушенням лісового законодавства, підлягає відшкодуванню незалежно від притягнення винних осіб до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню в установленому порядку. В разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів стягується їх вартість.

Цивільно-правова відповідальність передбачена постановою Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. Цією постановою затверджені такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами за незаконне вирубування та пошкодження дерев і чагарників до ступеня припинення росту; пошкодження дерев і чагарників до ступеня неприпинення росту; знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу; знищення або пошкодження сіянців, саджанців у лісових розсадниках та на плантаціях; самовільна заготівля сіна та випасання худоби на лісових ділянках; знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах; пошкодження сіножатей, пасовищ і ріллі на землях лісогосподарського призначення; знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і доріг на лісових ділянках; порушення правил заготівлі лісової підстилки; порушення правил заготівлі лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід тощо.

Також застосовуються затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541 Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України, та постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)».

До адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті громадяни або посадові особи у випадках, передбачених КУпАП.

Адміністративна відповідальність передбачена за такі порушення лісового законодавства: незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63); порушення встановленого порядку викорис-

товування лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64); незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодяку (ст. 65); знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65¹); знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66); здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67); порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст. 68); пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст. 69); самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70); введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками (ст. 72); засмічення лісів відходами (ст. 73); знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст. 74); знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст. 75); знищення корисної для лісу фауни (ст. 76); порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77), самовільне випалювання рослинності або її залишків (ст. 77¹ КУпАП).

Кримінальна відповідальність передбачена за такі злочини: знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245); незаконна порубка лісу (ст. 246); порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) і умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України).

Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких діяльність по охороні, захисту, відновленню лісів і лісорозведенню є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень встановлені у ст. 147 КЗпП України.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

в запитаннях та відповідях

Навчальний посібник

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В ЗАПИТАННЯХ ТА ВІДПОВІДЯХ

Навчальний посібник

За редакцією професора *А. П. Гетьмана*

Харків
«Право»
2017

УДК 349.6(075)

ББК 67.307я7

Е45

Авторський колектив:

розділ 1 питання 1–5 – доц. *Г. В. Анісімова*, питання 6–7 – доц. *А. К. Соколова*; розділ 2 – доц. *Т. В. Єрмоласва*; розділ 3 – проф. *А. П. Гетьман*; розділ 4 – доц. *Г. В. Анісімова*; розділ 5 – доц. *С. В. Разметаєв*; розділ 6 – доц. *М. К. Черкашина*; розділ 7 – доц. *В. Л. Бредіхіна*; розділ 8 – доц. *В. В. Шеховцов*; розділ 9 – доц. *О. В. Донець*; розділ 10 – доц. *А. К. Соколова*; розділ 11 – доц. *С. В. Разметаєв*; розділ 12 – проф. *А. П. Гетьман*; розділ 13 – проф. *А. П. Гетьман*; розділ 14 – доц. *В. С. Шахов*, доц. *В. В. Шеховцов*; розділ 15 – доц. *Г. В. Анісімова*; розділ 16 – доц. *М. К. Черкашина*; розділ 17 – доц. *Г. В. Анісімова*; розділ 18 – канд. юрид. наук *Е. Є. Туліна*; розділ 19 – доц. *О. М. Ткаченко*; розділ 20 – доц. *О. М. Ткаченко*; розділ 21 – канд. юрид. наук *Є. П. Сустанов*, канд. юрид. наук *Є. М. Копиця*

Екологічне право в запитаннях та відповідях : навч. посіб. /
Е45 А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, В. Л. Бредіхіна та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. – Харків : Право, 2017. – 208 с.

ISBN 978-966-937-200-0

Підручник підготовлений колективом викладачів кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на основі сучасного чинного екологічного законодавства і відповідно до оновленої програми курсу екологічного права. Його основу становлять Загальна й Особлива частини, при викладенні матеріалу використані нові методичні підходи, основні теоретичні положення екологічного права відображені з урахуванням наукових досягнень у зазначеній сфері.

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів і факультетів, науковців, громадських організацій, а також працівників правничих установ.

УДК 349.6(075)

ББК 67.307я7

ISBN 978-966-937-200-0

© Гетьман А. П., Анісімова Г. В., Бредіхіна В. Л. та ін., 2017

© Видавництво «Право», 2017

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ 1

ПРЕДМЕТ, МЕТОД, СИСТЕМА ТА ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1. Предмет екологічного права.....	10
2. Види екологічних правовідносин	11
3. Поняття та види об'єктів екологічного права.....	12
4. Поняття екологічного права	14
5. Принципи екологічного права.....	15
6. Метод правового регулювання екологічних відносин.....	17
7. Система екологічного права: як галузь права; навчальна дисципліна; наука.....	18

Розділ 2

ДЖЕРЕЛА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

1. Загальна характеристика джерел екологічного права.....	21
2. Конституційні засади регулювання екологічних суспільних відносин.....	23
3. Закони як джерела екологічного права.....	25
4. Міжнародні договори як джерела екологічного права	26

Розділ 3

ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ДОВКІЛЛЯ (ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ)

1. Поняття управління у сфері природокористування та охорони довкілля	28
2. Функції управління у сфері природокористування та охорони довкілля	29
3. Органи управління загальної компетенції у сфері природокористування та охорони довкілля	30
4. Органи управління спеціальної компетенції у сфері природокористування та охорони довкілля	32
5. Правове забезпечення обліку природних ресурсів	37

6.	Правове регулювання екологічного контролю, його поняття та види.....	38
7.	Правове регулювання екологічного моніторингу, його поняття та види.....	39
8.	Правове регулювання екологічної експертизи, його поняття та види.....	41
9.	Правові основи екологічної стандартизації та нормування, поняття та об'єкти.....	42

Розділ 4

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН

1.	Загальна характеристика екологічних прав громадян: поняття та класифікації.....	45
2.	Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.....	47
3.	Право громадян на відшкодування шкоди.....	49
4.	Право громадян на одержання екологічної інформації.....	50
5.	Екологічні обов'язки громадян: їх юридична природа та класифікації.....	52
6.	Гарантії реалізації екологічних прав громадян.....	55
7.	Особливості правової охорони, форми та способи захисту екологічних прав громадян.....	57

Розділ 5

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ТА КОМПЛЕКСИ

1.	Поняття, зміст та особливості права власності на природні ресурси та комплекси.....	59
2.	Право власності Українського народу на природні ресурси та комплекси.....	60
3.	Право приватної власності на природні ресурси та комплекси: об'єкти, суб'єкти, підстави виникнення та припинення.....	61
4.	Право комунальної власності на природні ресурси та комплекси: об'єкти, суб'єкти, підстави виникнення та припинення.....	63
5.	Право державної власності на природні ресурси та комплекси: об'єкти, суб'єкти, підстави виникнення та припинення.....	64
6.	Охорона права власності на природні ресурси та комплекси, юридична відповідальність за його порушення.....	66

Розділ 6

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРАВА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

1. Право природокористування. Його поняття та види 68
2. Особливості загального природокористування.
Його правове забезпечення 71
3. Особливості спеціального природокористування.
Його правове забезпечення 72
4. Правові засади використання природних ресурсів
на умовах оренди..... 74
5. Підстави виникнення та припинення права природокористування.... 75

Розділ 7

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1. Економіко-правовий механізм природокористування та охорони
довкілля: поняття та складові 78
2. Основні засади фінансового забезпечення охорони навколишнього
природного середовища..... 79
3. Плата за спеціальне використання природних ресурсів:
види та особливості справляння..... 81
4. Екологічний податок: сутність, суб'єкти та об'єкти оподаткування 83

Розділ 8

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

1. Поняття та підстави юридичної відповідальності
за екологічні правопорушення..... 86
2. Особливості цивільної відповідальності за порушення
екологічного законодавства..... 88

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ 9

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

1. Земля як об'єкт еколого-правових відносин..... 90

2.	Загальна характеристика права землекористування	91
3.	Особливості правової охорони земель	92
4.	Зміст правової охорони земель	94
5.	Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.....	95

Розділ 10

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОД

1.	Види права водокористування	97
2.	Підстави та порядок виникнення права спеціального водокористування.....	99
3.	Права та обов'язки користувачів водних об'єктів.....	101
4.	Підстави та порядок припинення права спеціального водокористування	103
5.	Правовий режим оренди водних об'єктів.....	104
6.	Правовий режим прибережних захисних смуг	106
7.	Правовий режим водоохоронних зон	108
8.	Правова охорона вод	109
9.	Юридична відповідальність за порушення водного законодавства.....	111

Розділ 11

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ НАДР

1.	Види права користування надрами: загальна характеристика.....	114
2.	Право надрокористування: об'єкти та суб'єкти	115
3.	Правове регулювання геологічного вивчення надр	116
4.	Правове регулювання видобування корисних копалин	117
5.	Правове регулювання використання надр в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин	118
6.	Особливості правовідносин щодо користування надрами на умовах угод про розподіл продукції	119
7.	Юридична відповідальність за порушення законодавства про надра.....	120

Розділ 12

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ

1.	Рослинний світ як об'єкт правового регулювання: поняття та класифікація.....	122
----	--	-----

2. Види використання природних рослинних ресурсів та їх правове забезпечення	123
3. Правова охорона рослинного світу: поняття та основні заходи	124
4. Зелена книга України: поняття та правове значення	126
5. Правова охорона зелених насаджень у межах населених пунктів	127
6. Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ	128

Розділ 13

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

1. Право лісокористування: поняття та види	130
2. Використання лісових ресурсів та їх правове забезпечення.....	132
3. Правова характеристика лісового сервітуту	133
4. Правове регулювання заготівлі деревини	134
5. Правове регулювання заготівлі другорядних лісових матеріалів.....	136
6. Правове регулювання здійснення побічних лісових користувань.....	138
7. Правове регулювання використання корисних властивостей лісів	140
8. Правові заходи по відтворенню лісів	142
9. Правові заходи щодо охорони та захисту лісів	143
10. Юридична відповідальність за порушення лісового законодавства....	144

Розділ 14

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ТВАРИННОГО СВІТУ

1. Право користування тваринним світом: поняття та види	147
2. Мисливство та полювання: поняття та правове забезпечення.....	149
3. Правове регулювання рибальства та ведення рибного господарства	150
4. Правове регулювання добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі.....	151
5. Юридична відповідальність за порушення законодавства про тваринний світ	153
6. Червона книга України: поняття, об'єкти та правове значення.....	155
7. Юридична відповідальність за порушення законодавства про Червону книгу України.....	157

Розділ 15

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ ТА ТЕРИТОРІЙ

1. Правове регулювання екологічної безпеки: поняття, об'єкти, суб'єкти та види 158
2. Правове забезпечення вимог екологічної безпеки 161
3. Особливості юридичної відповідальності за правопорушення в галузі забезпечення екологічної безпеки 163
4. Надзвичайні екологічні ситуації, їх юридична природа та класифікації 166
5. Поняття зони надзвичайної екологічної ситуації, юридичні підстави та порядок їх оголошення 168
6. Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації 169

Розділ 16

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

1. Відходи як об'єкт еколого-правового регулювання 172
2. Класифікація відходів 172
3. Поняття поводження з відходами 175
4. Визначення поняття «безхазяйні відходи» у законодавстві України, їх виявлення та облік 177
5. Міжнародно-правові стандарти транскордонного перевезення небезпечних відходів 178

Розділ 17

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

1. Атмосферне повітря як об'єкт правової охорони. 179
2. Правові заходи щодо охорони атмосферного повітря 180
3. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря 182

Розділ 18

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

1. Правові засади формування екологічної мережі 186

2. Поняття, об'єкти та структурні елементи екологічної мережі 187
3. Порядок включення до переліків територій та об'єктів екологічної мережі: правове забезпечення..... 188

Розділ 19

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

1. Природно-заповідний фонд: класифікація територій та об'єктів, правовий режим..... 191
2. Правовий режим природних та біосферних заповідників 192
3. Правовий режим національних природних парків 194
4. Правовий режим ботанічних садів та дендрологічних парків..... 195
5. Правовий режим зоологічних парків 196

Розділ 20

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ КУРОРТНИХ, ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ І РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

1. Особливості правової охорони курортних та лікувально-оздоровчих територій 197
2. Правовий режим рекреаційних територій 199

Розділ 21

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища..... 202
2. Основні джерела міжнародно-правової охорони природних об'єктів..... 204